

De hellige tre Konger

Axel Bolvig

De hellige tre Konger alias De vise mænd fra Østerland har altid været populære i digtning, teater og billedkunst. Og det på trods af, at kun én af evangelisterne, Matthæus, omtaler dem:

'Da Jesus var født i Betlehem i Judæa i kong Herodes' dage, se, da kom der nogle vise mænd fra Østerland til Jerusalem og spurgte: »Hvor er jødernes nyfødte konge? For vi har set hans stjerne gå op og er kommet for at tilbede ham.« ... Og de gik ind i huset og så barnet hos dets mor Maria, og de faldt ned og tilbad det, og de åbnede for deres gemmer og frembar gaver til det, guld, røgelse og myrra' (kap. 2).

I vores gamle kalkmalerier er vismændene, der hurtigt blev betragtet som konger, et yndet motiv. Allerede i første halvdel af 1100-tallet blev de malet i Fjenneslev kirke, der var opført af stormandsparret fru Inge og Asser Rig. De er skildret som tre ganske ens mænd med kalot. De overrækker knælende deres identiske gaver til Jesusbarnet, der sammen med Jomfru Maria befinder sig i et fornemt rum - forbilledet findes i 500-tals mosaikkerne i St. Apollinara i Ravenna.

Her stopper motivet ikke, for lige under dem ser vi fru Inge og Asser Rig overrække henholdsvis en guldring og en kirkemodel til Vorherre, hvis velsignende hånd accepterer gaverne. De mægtige repræsentanter for Skjalm Hvides slægt associerer sig med Mathæus' vise mænd, men ikke nok med det. De knæler ikke over for Vorherre, men står ranke og udstiller deres gaver. De viser ikke den mindste antydning af ærbødighed. De giver gaver, som Vorherre accepterer. At give og modtage gaver i middelalderen var en måde at etablere et kontraktforhold på. Denne feudale forestilling bygger på romerrettens 'do ut des' (jeg giver, for at du skal give). I Fjenneslevs kalkmaleri viser stormandsparrets positur, at det er en kontrakt mellem ligemænd. Fremstillingen oser af magt og selvværd hos de jordejere, der stod bag opførelsen af vores stenkirker.

To hundrede år senere er vismændene gjort til konger, der ankommer til Jesusbarnet hos sin mor. Vi finder to udgaver fra kort før og efter år 1300 i Keldby kirke og en urolig elegant fremstilling i korsgangen ved Slesvig domkirke. Miljøet er endnu høvisk og fyrsteligt.

I senmiddelalderen (ca. 1400-1550) er motivet med De hellige tre Konger ganske ændret. Nu kan vi se Josef i færd med at lave mad til mor og barn, der sidder foran en stald. De optræder som en kernefamilie, hvor manden er omsorgsfuld - på trods af, at han ikke var genetisk far til deres barn. Josef blev i datidens teateropførelser ofte latterliggjort, men i et tidsmæssigt perspektiv kan vi se, at det er ham, der træder i karakter og tegner en ny mandetype og faderrolle. Selvom Maria stadig kan optræde med krone på hovedet, er det i et jordnært miljø, de modtager de tre konger, der nu repræsenterer tre aldersstadier. Den ældste, Kasper, overrækker knælende et skrin med guld, som barnet undertiden grådigt kaster sig over. Bagved står den midaldrende Melchior og bagerst den unge Balthasar, der ofte er provokerende klædt på.

Fremstillingen af Matthæus' historie følger samfundsudviklingen. De kirkebyggende stormænd er ikke mere ene om at bestemme over Gudshusene. Den brede fæstebondebefolkning sætter i senmiddelalderen sit præg på motivudformningen.

At stormænd stadig kunne anvende fremstillingen af De hellige tre Konger ses i et desværre ufuldstændigt bevaret maleri fra omkring 1450 i skånske Västra Sallerup kirke. Det viser adelsdamen Pernille Thott – med den flotteste hat i dansk kunsthistorie – sammen med sin søn, mand og svigerfar i forbindelse med De hellige

tre Kongers hyldest af det nyfødte Jesusbarn. Den højadelige familie deltager således på lige fod med de konger, der tilbad Jesusbarnet. Ja, Pernille Thott har sin søn foran sig på samme måde som Maria optræder med sit barn. Nu er sidstnævnte desværre gået tabt i denne udsmykning.

Som et kuriosum kan nævnes udsmykningen i Vesterø kirke på Læsø (1500-25), hvor der ikke fandtes mægtige herremænd og adelsfolk. I tre hvælvkapper er de tre konger skildret under deres rejse mod Bethlehem. Det foregår som en vild parforcejagt med hunde, der jager vildtet; en yndet sport blandt stormænd. Et stort optog, hvor kongerne ledsages af bevæbnede ryttere. Dog brydes jagtmotivet af en række bifigurer. Forrest rider en nar, der blæser i et horn og faktisk viser sin blottede bagdel. Hele sceneriet er omgivet af såkaldte vrængemasker. Ja selv et svin går rundt på bagbenene som et menneske.

Et sted finder vi endda i begyndelsen af 1500-tallet en påvirkning fra købstædernes spirende kapitalisme. I Århus Vor Frue klosterkirke er de oprindelige vise mænd skildret som borgere, ja snarest som storkøbmænd, således som vi kender dem fra Hans Holbein den Yngres portrætmalerier af hanseatiske pengemagnater.

I det foranstående har jeg forsøgt at give et kort rids af motivudviklingen bag De hellige tre Konger i vores kalkmalerier. En udvikling, som naturligvis følger den almindelige kunsthistoriske trend. Men det er også en udvikling, der viser, hvorledes et religiøst motiv udnyttes af det verdslige samfund, hvilket antyder, at betragterne kan have lagt flere og anderledes betydninger bag den ikonografiske udformning, som på mange måder distancerer sig fra Matthæus' sporadiske tekst.

Man kan for eksempel prøve at nærlæse de malede fremstillinger. Det kan ske ved at undersøge nuancerne i motivopbygningen af den ikonografiske konvention. På samme måde som fremstillingerne afspejler samfundsudviklingen, hvor vi ser folk identificere sig med kongerne, således kan man jo også stille spørgsmål til eksempelvis de tre kongers forskelligartede adfærd. Det har jeg prøvet i min bog Balthasars skrin.